

Emlékezés Gergely Jánosra

Remembering János Gergely

Hudecz Ferenc

az MTA rendes tagja, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Budapest
ferenc.hudecz@ttk.elte.hu

Absztrakt

Ebben az írásban felidézem és kiegészítem a 2008. március 19-én a Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem által Gergely János tiszteletére rendezett emlékülésen elhangzott előadás szövegét.

Abstract

In this article, I recall and supplement the text of the lecture given at the memorial meeting held in honour of János Gergely on 19 March 2008 by the Hungarian Academy of Sciences and Eötvös Loránd University.

Kulcsszavak: immunkémia: szerkezet-hatás kapcsolat, peptid epitópok, Immunológia Tanszék, Bolyai János Kutatási Ösztöndíj

Keywords: immunochemistry: structure–function relationship, epitope peptides, Department of Immunology, Bolyai János Research Fellowship

Gergely János akadémikust, egyetemi tanárt mindannyian ismertük (Hudecz 2014). Ezen a születésének 100. évfordulója megünneplésére szervezett ülésen képet alkothattunk arról, hogy Gergely professzor kutatóként, egyetemi oktatóként, a tudományos munka és az oktatás szervezőjeként, az első hazai Immunológiai Tanszék létrehozójaként milyen szerteágazó tevékenységet fejtett ki, eredményes és sikeres volt. 2008-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) rektoraként, egykori ötödéves vegyész-hallgatóként, aki 1976-ban vizsgázott immunológiából, közös kutatások résztvevőjeként kértem szót, és szeretném megosztani Önökkel, mit jelentett és mit jelent – ma is – Gergely professzor az egyetem számára, számomra.

Gergely János a háború és az akkori politikai viszonyok miatt csak 1945-ben kezdhetette meg egyetemi tanulmányait a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. Harmadévesen került a Pázmány Péter Egyetemről éppen akkor kivált Budapesti Orvostudományi Egyetemre, ahol a III. Számú Belgyógyászati Klinikán csatlakozott Gömöri Pál professzorhoz, akinek segítségével eljutott Tübingenbe. Egy interjúban Gergely János így fogalmazott: „Ezek a – ma immunglobulinoknak nevezett – fehérjék

annyira izgalmassá váltak számomra, hogy vizsgálatuk hosszú évekre lekötött, és egy életre az immunológiához láncolt” (Kapitány 2000).

A fiatal orvos 1963-ban Hollán Zsuzsa professzor kezdeményezésére – nemzetközi, elsősorban angliai és németországi tapasztalatok alapján – megszervezte az Országos Haematológiai és Vértranszfúziós Intézetben az Immunkémiai Osztályt. 1973-ban felkérést kapott Ádám György professzortól, az ELTE akkori rektorától: hozza létre az ország első, önálló immunológiai tanszékét az egyetemen, Magyarországon. És a tanszék, amelynek több mint 20 évig (1973–1993) vezetője volt, létrejött, mérték és mérce lett itthon és külföldön. Gergely János professzor munkája nyomán – Magyarországon először – az immunológia önálló tárgy lett az egyetemi oktatásban, az ELTE-n. 1979-ben a Tanár úr tollából megjelent az első korszerű magyar nyelvű immunbiológiai tankönyv. A tanszék munkatársai külföldön, a legjobb laboratóriumokban szereztek tapasztalatokat, a nemzetközi együttműködések alapuló kutatás a tanszéken természetes lett. „Az első perctől kezdve arra törekedtem, hogy a nemzetközi porondon ott lehessünk” – írja egy helyen (Kapitány 2000). E törekvések eredményeként, a szakmai kiválóság elismeréseként 1978-ban Budapesten került megrendezésre az Európai Immunológiai Kongresszus. Ugyanebben az évben Gergely Jánost megválasztották az Immunológiai Társaságok Európai Szövetségének alelnökévé, majd 1980–1983 között a szövetség elnöke lett. Gödön, ahol a tanszék több mint 25 évig működött – a Magyar Immunológiai Társaság (MIT), a Federation of European Biochemical Societies (FEBS) és a European Federation of Immunological Societies (EFIS) támogatásával – nemzetközi immunológiai tanfolyamokat rendeztek, és 1992-ben, Gergely János elnöklete mellett, több Nobel-díjas meghívottal – több mint 5000 résztvevővel – megvalósult Magyarországon az Immunológiai Világkongresszus.

A Tanszék (1973–2008) és az 1988-ban létrehozott MTA–ELTE Immunológiai Tanszéki Kutatócsoport eredményeit, működését hitelesen mutatja be a 35. évforduló alkalmából 2008-ban kiadott kötet (*35 Years of the Department of Immunology at Eötvös Loránd University 2008*): a tanszéken közel 40 egyetemi doktori dolgozat, több mint 30 diplomamunka és legalább 300 színvonalas, nemzetközi folyóiratban közölt cikk született. Iskola, nemzetközileg jegyzett műhely jött létre. Egy vele készült beszélgetésben Gergely János így fogalmazott a 2001-ig Gödön működő tanszéken eltöltött éveiről: „Mindig azt mondtuk, lehet, hogy nem a mienk a legjobb immunológiai tanszék Európában, de az egyetlen, amelynek saját tava és saját temetője van, hiszen itt nyugszik a családi sírboltban a Huzella család számos tagja, és a híres professzor kedves tava is itt van” (Kapitány 2000).

A kémiai szerkezet és az immunológiai hatás közötti összefüggések vizsgálatáról az együttműködés az ELTE–MTA Peptidkémiai Kutatócsoporttal korán, már az 1980-as évek elején elkezdődött. Gergely professzor és Rajnavölgyi Éva, illetve Sármy Gabriella immunkémiai, a funkciót a szerkezet alapján megismerni kívánó érdeklődése – két területen is – szerencsésen találkozott a csoportunkban folyó peptidkémiai kutatásokkal. A közös munka az izgalmas eredmények mellett – Gergely professzor szavaival élve – „kellemes intellektuális élményt jelentett”. 1988 és 2004 között az

együttműködés eredményei tíz cikkben kerültek közlésre rangos nemzetközi folyóiratokban, több könyvrészletben jelentek meg és kerültek bemutatásra kiemelkedő nemzetközi konferenciákon.

Több évtizedes iskolateremtő munkássága során tanítványai vezető immunológusok, itthon és külföldön elismert neves egyetemek meghatározó professzorai lettek. Nagy körültekintéssel gondoskodott szakmai utódokról a tanszéken, az ELTE–MTA Kutatócsoportban. „Azt kérdezte – válaszolta egy interjúban –, hogyan sikerült elérni mindezt? Tudja, mindig is híve voltam a kemény munkának, a szerteágazó nemzetközi kapcsolatoknak, melyek nélkül nem lehet korszerűen tudományt művelni. Nagy szerencsémre kiváló munkatársaim ebben nagyszerű partnereknek bizonyultak, és nagy megnyugvás számomra, hogy a tanszék vezetését olyan kiemelkedő kutató és tanár vette át tőlem, mint Erdei Anna” (Kapitány 2000) – aki a tanszék és a Kutatócsoport vezetését 1993 és 2020 között eredményesen valósította meg.

1993-ban megújult a doktori képzés, 1998-ban megjelent az új, Erdei Annával közösen írt immunológia tankönyv, amelyről Koch Sándor így írt a *Természet Világában*: „Úgy érzem, a »Gödi Iskola« tagjai nemcsak tudják, hanem érzik is az immunbiológiát... Köszönöm az élményt a gödieknek, és ajánlom a könyvet mindenkinek, aki szereti a jót és okosat, ami persze ilyenformán szép is” (Koch 1998). Gergely tanár úr – immár az ELTE professor emeritusaként – 1993 után is fáradhatatlanul dolgozott, pályázatokat nyert, intenzíven vett részt az egyetem és a tanszék oktató- és kutatómunkájában.

Tudományos kutatói és oktatói munkájának elismeréséül számos díjban és kitüntetésben részesült: 1990-ben megválasztották a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává, 1975-ben Akadémiai Díjat, 1992-ben Széchenyi-díjat kapott. Az ELTE Aranyéremmel kétszer (1993, 1996) tüntette ki. 2001-ben kapott Pázmány Péter Felsőoktatási Díjat, valamint 2005-ben Szilárd Leó professzori ösztöndíjas és a Semmelweis Ignác-emlékérem kitüntetettje. A Pro Renovanda Cultura Hungariae alapítványi fődíjat és a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét 2006-ban kapta meg. 2007-ben a Debreceni Egyetem avatta díszdoktorává.

Május 12-én a 2006. évi Pázmány-ünnepség alkalmából rendezett ünnepi közgyűlésen az ELTE Szenátusa Gergely Jánosnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Széchenyi-díjas professor emeritusának, az MTA rendes tagjának az immunológiai kutatás és oktatás magyarországi megteremtésében játszott úttörő szerepéért tiszteletbeli doktor és professor címet adományozott. „Gergely János nagy tudású, iskolateremtő mester, akinek tanítványai itthon és szerte a világban vezető pozíciót töltenek be, és nemzetközileg is elismert, magas színvonalon művelik és oktatják az immunológiát” (Gercsák 2006). Gergely János válaszát idézem:

„Abban az életkorban vagyok, amikor az embernek alkalma volt már a szakmai elismerések egész sorát megkapni, de úgy érzem, és ennek kívánok most hangot adni, hogy ez a megtisztelő cím kiemelkedik eddig kapott szakmai elismeréseim sorából. Nemcsak azért, mert az ország legjelentősebb és

legjelentékenyebb hagyományokkal rendelkező felsőoktatási intézménye részesített ebben a megtiszteltetésben, hanem azért is, mert ez az intézmény teremtett otthont Magyarországon először az általam művelt szakterületnek, az immunológiának, és járult hozzá nagymértékben ahhoz, hogy a biológiának ez a kiemelkedően fontos ága megfelelő hazai és nemzetközi elismerést kapjon.” (Hudecz 2014)

Befejezésül szeretnék megemlékezni arról a tevékenységről, amely megalapozta az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriumának munkáját, lehetővé tette egy működőképes és hatékony rendszer létrehozását, amely kisebb módosításokkal 25 éve folyamatosan segíti a minőségi kutatási teljesítmény, a kiválóság elismerését. A kormány – az MTA kezdeményezésére 1997-ben – „a kiemelkedő kutatási-fejlesztési teljesítmény ösztönzésére és elismerésére” létrehozta a Bolyai János Kutatói Ösztöndíjat. Az Akadémia elnöke, Glatz Ferenc felkérésére Gergely János professzor lett a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriumának elnöke. E feladatot 2008-ig látta el. A kuratórium Gergely János vezetése alatt közel 2000 ösztöndíjat adományozott. A kuratóriumban a józan ész által vezérelt konszenzus elérésére való törekvés szándékával dolgozott együtt irodalmár, közgazdász, vegyész, orvos, mérnök és matematikus, akadémiai intézetben, kutatócsoportban és egyetemeken működő kolléga. A közös munka során szerzett saját tapasztalatok, a stílus és a tapintat, a gondolkodás tágassága és a partner véleményének tiszteletben tartása, a ráció győzelme, látjuk – ma különösen –, nagy érték.

Élete utolsó előtti évében a Bolyai Kuratórium tiszteletbeli, örökös elnöke címet kapta. Az erről szóló oklevelet Pálffy Péter Pál, akkori kuratóriumi tag adta át neki, aki – Gergely János nagy öröme – követte az elnöki pozícióban (Kiss Mihályné Németh 2022, 14). Számomra nagy örömet jelent, hogy Gergely akadémikus felkérésére tagja lehettem az első (alapító) Kuratóriumnak (Gáspár Zsolt, Hudecz Ferenc, Kovács Ferenc, Papp László, Pléh Csaba, Poszler György, Telegdy Gyula, Tompa Kálmán), és 1998-tól 2006-ig segíthettem.

Az utolsó alkalom, amikor találkoztunk, egy születésnap ünnepség volt, tanítványai, munkatársai ekkor köszöntötték Ádám György professzort 85. születésnapja alkalmából a rektori tanácssteremben. Gergely tanár úr ott volt, ott állt szerényen a háttérben, örült a viszontlátásnak, és gratulált az ünnepeltnek.

Gergely János mélyen humanista, tartásos, szuverén gondolkodású, szemérmes, tapintatos és együttműködésre kész ember volt. A bibói értelemben értelmiségiként értéket hozott létre, értéket és mintát adott a tudomány, a tudományos gondolkodás kiemelt szerepéről – a közösség számára, számunkra.

Egy 2000 decemberében készült interjúban az MTA tagjaként, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat alelnökeként máig érvényes útmutatást is megfogalmazott: „Vallom és hirdetem, hogy minden tudósnak nagy aktivitással kellene részt vennie a tudományos ismeretterjesztésben. Nekünk, tudósoknak kell meggyőznünk az embereket az ismeretterjesztés, a politikusokat pedig a tudomány fontosságáról. Nekünk kell közkinccsé tenni a tudományt” (Kapitány 2000).

1. ábra. Györfi Sándor, *Gergely János-emléktábla*, Karcag

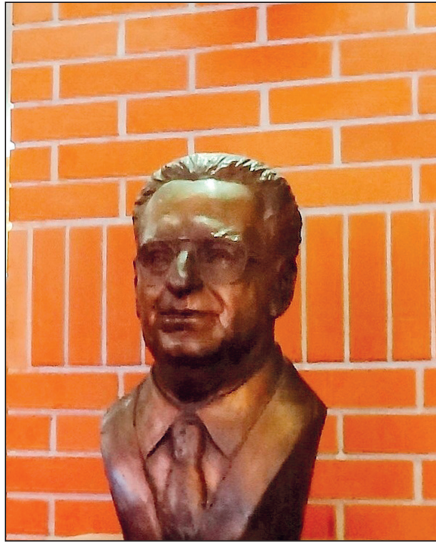
Forrás: Köztérkép 444962. CC BY-SA 4.0 licenc.

<https://www.kozterkep.hu/43154/gergely-janos-emlektabla#vetito=444962>

Emlékét megőrizzük. Emlékét őrzi szülővárosa, Karcag, a város, amely még életében, 2004-ben díszpolgárává választotta. A tudós emlékére az Önkormányzat, a Karcagi Nagykun Városvédő Egyesület a családdal összefogva emléktáblát avatott fel 2010. március 31-én, Györfi Sándor Kossuth-díjas szobrászművész alkotását – az időközben lebontott szülőház miatt a Karcagi Nagykun Református Gimnázium aulájában a Nagykun Kulturális Napok rendezvényeinek keretében – kutatásaiért (1. ábra). Ebben a gimnáziumban érettségizett mások mellett Györffy István néprajzkutató, az MTA tagja, Németh Gyula akadémikus, turkológus, és ugyanebből a városból származik Herskó Ferenc is, aki Avram Hershko néven 2004-ben Nobel-díjat kapott kutatásaiért. Emlékét őrzi az ELTE Természettudományi Kar, ahol 2010. december 13-án mellszobrot avattak (2. ábra), Szabó Gábor Prima különdíjas szobrász alkotását (ELTE Lágymányosi Campus, Déli Tömb első emelet) (Michaletzky György dékán beszéde, „Gergely János szobra Lágymányoson” 2010). Emlékét őrzi a Magyar Immunológiai Társaság és az ELTE Természettudományi Kar Immunológia Tanszéke, amikor pályázatot hozott létre fiatal immunológusok számára a Gergely János Emlékérem és Ösztöndíj elnyerésére („Pályázat fiatal immunológusok...” 2025).

Tisztelt Tanár Úr! Kedves János!

Köztünk élsz, velünk vagy. A bölcs derű, a nyitottság, a szakma, az oktatás iránti elkötelezettség, ami szavaidból és sokszor csupán gesztusaidból árad, segít, eligazodási pontot jelent a nehéz pillanatokban a kutatónak, az egyetemi tanárnak és a rektornak is.

2. ábra. Szabó Gábor, Gergely János, Budapest
 Forrás: Köztérkép 216028. CC BY-NC-ND 4.0 licenc

Egykori hallgatóként, a Bolyai János Kutatási Alapítvány korábbi kurátoraként, az ELTE korábbi rektoraként, az MTA rendes tagjaként szeretném megköszönni mindazt, amit a szakma, az egyetem, a magyar és az egyetemes tudományosság és a tudás, a teljesítmény és a minőség elismerése érdekében tettél munkatársaiddal, tanítványaiddal mindannyiunk javára.

Irodalomjegyzék

- 35 Years of the Department of Immunology at Eötvös Loránd University (2008). Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Gercsák Gábor szerk. (2006). *A félév krónikája 16–17*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- „Gergely János szobra Lágymányoson” (2010). *ELTE* (2010. dec. 20.). <https://www.elte.hu/content/gergely-janos-szobra-lagymanyoson.t.8899>.
- Hudecz Ferenc (2014). „Gergely János emlékeszéd”. In: Hudecz Ferenc. *Minőség és teljesítmény – Válogatott beszédek és írások (2006–2010)*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 69–71.
- Kapitány Katalin (2000). „Kölcsönhatások nélkül nincs tudomány. Beszélgetés Gergely János akadémikussal”. *Természet Világa* 13/12, 540–544. <https://www.termvil.hu/archiv/tv2000/tv0012/tudomany.html>.
- Kiss Mihályné Németh Ágnes (2022). *Kiválóság a kutatásban. A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj 25 éve*. H. n.: Magyar Tudományos Akadémia.
- Koch Sándor (1998). „Gödi Körkép. Gergely János–Erdei Anna: Immunbiológia”. *Természet Világa* 129/8, 381. <https://www.termvil.hu/archiv/tv98/tv9808/immun.html>.
- „Pályázat fiatal immunológusok számára Gergely János Emlékérem és Ösztöndíj elnyerésére” (2025). *Magyar Immunológiai Társaság* (2025. júl. 9.). <http://www.mit.hu/hirek.aspx?nid=138275>.